

Ege Coğrafya Dergisi, 12 (2003), 13-27, İzmir
 Aegean Geographical Journal, 12 (2003), 13-27, Izmir—TURKEY

TÜRKİYE’DE YENİ GELİŞEN SANAYİ ODAKLARI: DENİZLİ-GAZİANTEP-ÇORUM

A case study on the new industrial centers in Turkey: Denizli-Gaziantep-Çorum

Mustafa MUTLUER

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 35100 Bornova-İzmir
mutluer@edebiyat.ege.edu.tr

(Teslim: 28 Ocak 2002; Düzeltme: 20 Nisan 2002; Kabul: 17 Mayıs 2002)
(Received: January 28, 2002; Revised: April 20 2002; Accepted: May 17, 2002)

Abstract

For fifteen years, there has been observed a fast development in the world’s economic situation. The geographic significance of these quick developments, lately called “globalization”, is the change in the world’s economic geography. With the collapse of the old industrial centers, the world’s economic geography has begun to experience an important change and some new industrial places have been created. These new industrial centers are especially those observed in North America, Western Europe and East Asia. While formerly developed industrial centers are keeping their significance in Turkey, especially, since the second half of the 1980’s, in the interior parts of the country, industrially concentrated new centers have appeared. Recently developed industrially concentrated centers which are considered to be the new industrial centers of Turkey are Denizli, Gaziantep, Çorum, Eskişehir, Konya, Kayseri, Afyon and Kahramanmaraş. Among these cities the most interesting industrial development has taken place in Denizli, Gaziantep and Çorum.

In this study I would like to evaluate and examine the economic geography of these three cities and to stress upon the globalization, discuss how Turkish model differs from the new industrial centers in the other parts of the world.

By their different industrial activities, both in Turkey and in the context of geographical regions, Denizli, Gaziantep and Çorum have proved that each of them is accepted as a locally grown industrial center. But the position of these cities as local industrial centers is different from the newly grown industrial centers in other parts of the world. First of all, it is not possible to relate the industrialization of these new centers of Turkey to the “Post-Fordist” production style, that is the elasticity in productivity, and it is also not possible to discuss them within the context of “globalization”.

Moreover, the observed “spontaneity”, in other words self-occurrence and self-development that took place in the newly developed industrial centers in other parts of the world, have not been observed in these recently developed industrial centers in Turkey. When compared by the “spontaneity” factor, it would become apparent that these new industrial centers in Turkey are much more different.

Furthermore, as the new industrial centers in Turkey, Denizli, Gaziantep and Çorum, have different economic aspects from the other new industrial centers of the world. The economic growth in these three cities do not have any similarity with the other centers either by the economic growing style or

by the axis of development. However, it may be said that the economic developments of these three cities are very much alike to the economic developments in some of the West European countries, and some new industrial centers in (former) Yugoslavia and Greece.

Including these new industrial centers in Turkey, it must be said that for the decentralization of the industry and for the economic developments, the creation of the new industrial centers in Turkey is useful and important. These new industrial centers can be regarded as irresistible opportunity for the country while it is trying to be a part of "globalization." Whatever way they continue to develop upon reaching a certain point of development, the creation of new industrial centers must be supported. In order to create such centers, Organized Industrial Areas must be created in various parts of the country. The newly organized industrial areas should not only be regarded as the provision of cheap places with infrastructure for the development of the new industrial centers, but they must also be equipped with the new technology production centers. The high-tech production centers that are able to produce goods for the world market should be given priority and promoted in those newly created organized industrial centers.

Keywords: New industrial centers, Turkey, Denizli, Gaziantep, Çorum,

Öz

Dünya ekonomisinde son 20-30 yıldır baş döndürücü gelişmeler yaşanmaktadır. Küreselleşme olarak da değerlendirilen ekonomik gelişmenin coğrafi açıdan önemi, Dünya ekonomik coğrafyasının değişmesidir. Dünya ekonomik coğrafyasındaki başlıca mekansal değişim ise, yeryüzündeki eski sanayi bölgelerinin çöküşüyle birlikte, yeni sanayi alanlarının ortaya çıkmasıdır. Dünyada özellikle, Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Doğu Asya'da ortaya çıkan bu tip yeni alanlar, üretimdeki yapısal değişimle birlikte farklı bir mekan kullanımı sergilemektedirler.

Türkiye'de de eskiden gelişmiş sanayi alanları önemini korurlarken özellikle 1980'li yılların ikinci yarısında ülkenin iç kısımlarında yeni sanayi yoğunlaşma alanları ortaya çıkmıştır. Yeni sanayi odakları olarak da nitelenen sanayiinin yoğunlaştığı bu illerin başlıcaları, Denizli, Gaziantep, Çorum, Eskişehir, Konya, Kayseri, Afyon ve Kahramanmaraş'tır. Özellikle Denizli, Gaziantep ve Çorum bu iller arasında en çok dikkati çekenlerdir.

Denizli, Gaziantep ve Çorum farklı sanayi göstergeleri ile gerek Türkiye'de ve gerekse coğrafi bölgeler bağlamında adeta birer yerel sanayi odağı olduklarını kanıtlamışlardır. Ancak bu illerin durumu, Dünyanın diğer bölgelerinde ortaya çıkan yeni sanayi alanlarından farklılık göstermektedir. Bu illerdeki sanayileşmenin küreselleşme kavramı ile bütünleşen ve esnek üretim adı verilen Post-Fordist üretim biçimiyle ilişkisini kurmak mümkün değildir. Öte yandan, Dünyada gelişen yeni sanayi odaklarında gözlenen spontanlık, yani kendiliğinden oluşum, Türkiye'deki yeni sanayi odaklarında görülmemektedir. Bu niteliği ile diğerlerinden farklıdır.

Denizli, Gaziantep ve Çorum, Dünyadaki yeni oluşan ekonomik mekanlardan da çok farklı özellikler taşımakta, bunlar ne büyüme kutupları ne de gelişme akslarına benzememektedirler. Bunlar büyük ölçüde Türkiye'ye özgü birer modeldir. Ancak, Batı Avrupa'nın bazı bölgelerinde ve özellikle Doğu Avrupa'da, Yugoslavya ve Yunanistan'da ortaya çıkan yeni sanayi alanlarına ise büyük bir benzerlik söz konusudur.

Tüm illeri sürülenlerle birlikte, Türkiye'de yeni sanayi alanlarının ortaya çıkmış olması sanayileşmenin desantralizasyonu ve ekonomik gelişme açısından yararlı olmuştur. Bu iller Türkiye'nin küreselleşmeye katılımında birer sıçrama noktası olabilirler. Bundan böyle de her ne şekilde gelişirse gelişsin, yeni sanayi odağı oluşumu desteklenmelidir. Bu çerçevede organize sanayi bölgelerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ancak, organize sanayi bölgeleri yalnızca ucuz arazi ve altyapı sunan birer yapı olmanın yanı sıra, teknoloji üretim merkezleri ile de donatılmalıdır. Organize sanayi bölgelerinde Dünya pazarlarının taleplerine uygun üretim yapacak yüksek teknoloji üretecek kuruluşlara öncelik verilmeli ve teşvik edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Yeni sanayi merkezleri, Türkiye, Denizli, Gaziantep, Çorum.

Giriş

1990’lı yılların başlangıcında dikkatimizi çekerek doktora tezimize araştırma konusu olarak seçtiğimiz ve Türkiye’nin yeni sanayi odaklarından birisi olarak vurguladığımız Denizli, Ege Bölgesi’nin iç kesiminde gelişimini sürdürürken, Türkiye’nin başka alanlarında da yeni yeni sanayi odakları ortaya çıkmaktadır. Türkiye sanayii açısından sevindirici olan bu gelişme, son yıllarda gerek ilgili kamu kuruluşları ve gerekse üniversiteler tarafından farklı boyutlarıyla tartışılmakta ve irdelenmektedir.

Çorum ve Gaziantep gibi yeni gelişen sanayi merkezleri lisans, yüksek lisans ve doktora tezlerinde ele alınmaktadır. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında da Türkiye’nin Yeni Sanayi Odakları ele alınmış, konu Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda irdelenmiştir (DPT ÖİK Raporu, 2000). Söz konusu raporda Türkiye’de yeni gelişen sanayi merkezlerinin varlığı ortaya konularak bu gelişmenin “Küreselleşme” ile olan ilişkisine dikkat çekilmekte ve tüm olgular bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Kuşkusuz, tüm uluslar ve ekonomileri Dünyada meydana gelen Küreselleşme olgusundan etkilenmekte ve sanayileşme alanında Fordist üretim biçiminden esnek üretim tarzına geçişin sancılarını yaşamaktadır. Bu noktada, Türkiye sanayiinde meydana gelen yapısal değişme bağlamında birkaç soru aklımıza takılmaktadır. Her şeyden önce Türkiye’de yeni gelişen sanayi merkezleri var mıdır? Bu merkezler hangileridir? Birbirleri ile olan benzer ve farklı yönleri nelerdir? Acaba Dünyanın başka bölgelerinde meydana gelen yeni sanayi odakları ile Türkiye’de gelişen sanayi merkezleri arasında benzerlikler var mıdır? Hepsinden de önemlisi, Türkiye’deki yeni gelişen sanayi merkezlerinin küreselleşme ile ilgisi nedir?

Bu makalede yukarıda ortaya koyduğumuz soruların yanıtları aranacak, sorun küresel düzeyde tartışılacaktır.

Türkiye’de yeni gelişen sanayi odakları

Türkiye sanayiinde 1970’li yıllardan itibaren meydana gelen en temel yapısal değişiklik yeni sanayi merkezlerinin ortaya çıkmış olmasıdır. Ülkemizde öteden beri yoğun sanayi merkezleri olarak beliren iller (İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Bursa, Kocaeli ve diğerleri), sanayi tesisi sayısı bakımından öncü olma özelliklerini korurlarken, Zonguldak, Karabük, Kırıkkale gibi bazı alanlar gerilemekte, buna karşın Denizli, Gaziantep, Çorum, Eskişehir, Kahramanmaraş, Afyon, Konya, Kayseri gibi bazı iller de farklı göstergeler doğrultusunda yeni sanayi merkezleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu merkezlerden özellikle en fazla tartışılan üçü (Denizli, Gaziantep ve Çorum) dikkati çekmektedir. Gerek yerel sanayi merkezleri olarak ortaya çıkışlarındaki öncelik, gerekse sanayi kolları bağlamındaki farklılıklar bu üç ile araştırmalarda öncelik verilmesini gerektirmektedir.

Burada öncelikle söz konusu üç ilin gerçekten birer yerel sanayi merkezi olup olmadıkları inceleneyecektir. Bu çerçevede, Denizli, Gaziantep ve Çorum’un farklı sanayi göstergeleri ele alınacak ve bu üç ilin sanayi performansı gerek Türkiye ve gerekse coğrafi bölgeler bazında değerlendirilecektir. Çalışmada DİE verileri temel alınmıştır. DİE tarafından yayınlanan bültenlerde sanayi kuruluşlarının sayımındaki kapsam farklılıkları nedeniyle belli bir seri elde etmek ve yıllar boyunca karşılaştırmalar yapabilmek için 25 ve daha fazla işçi çalıştıran sanayi kuruluşları dikkate alınmıştır. Öte yandan 25 ve daha fazla işçi çalıştıran sanayi kuruluşlarının seçilmesinde bunların büyük sanayi kuruluşları olarak kabul edilmesi de etkili olmuştur.

Denizli Gaziantep ve Çorum’un Türkiye sanayii içindeki yeri ve gelişme performansı

Türkiye’de yeni sanayi odakları olarak en fazla dikkat çeken üç ilin Türkiye sanayii içindeki yeri ve gelişme performansı bu illerin imalat sanayii içindeki payları, katma değer, istihdam ve sanayi gelişme hızları bağlamında değerlendirilebilir.

İmalat sanayii payı

1980-1997 yıllarını kapsayan yaklaşık 20 yıllık dönemde, Türkiye’de illerin imalat sanayii içindeki payları incelendiğinde, özellikle Denizli, Gaziantep ve Çorum’un önemli bir gelişme içinde olduğu gözlenmektedir. Dönemin başlangıcında Denizli’nin Türkiye sanayi kuruluşları içindeki payı % 1.34 iken, bu değer sonraki yıllarda artış göstermiş, 1992’de % 1.50, 1997’de de % 3.75 olmuştur (Tablo 1). Bu değer, ülke genelinde en yüksek değeri oluşturmaktadır. Bu durum, Denizli’nin Türkiye’de en hızlı gelişen bir yerel sanayi odağı olduğunu ortaya koymaktadır.

Gaziantep ilinde de aynı gelişmeler gözlenmiş, Türkiye sanayii içindeki payı 1980’de % 1.61’den 1992’de % 1.74’e, 1997’de % 2.73’e yükselmiştir. Bu değerle Gaziantep, Denizli’den sonra ikinci yüksek değere sahip kent olmaktadır. Denizli ve Gaziantep kadar olmamakla birlikte Çorum, Türkiye imalat sanayii içindeki payını arttıran iller arasında yer almaktadır. Çorum’un 1980 yılında % 0.64 olan payı 1997’de % 0.85’e yükselmiştir.

Tablo 1: Denizli, Gaziantep ve Çorum illerinin Türkiye imalat sanayii içindeki payı (% olarak)
Kaynak: DİE 1980,1988,1992 ve 1997 yıllık imalat sanayii istatistikleri

Table 1: Percentages of Denizli, Gaziantep and Çorum provinces in Turkey’s manufacturing industry. Source: Annual Manufacturing Industry Statistics-1980,1988,1992 and 1997, SIS

İLLER	1980	1988	1992	1997
DENİZLİ	1.34	1.31	1.50	3.75
GAZİANTEP	1.61	1.52	1.74	2.73
ÇORUM	0.64	0.65	0.88	0.85

Katma değer payı

İmalat sanayii kuruluş sayısı payının yanı sıra, illerin Türkiye sanayii içindeki payları, katma değer ölçütü itibarıyla da değerlendirilebilir. Buna göre, 1980 ve 1997 yıllarını kapsayan yaklaşık 20 yıllık dönemde Denizli, Gaziantep ve Çorum’un katma değerlerinin Türkiye katma

değeri içindeki paylarının arttığı gözlenir. Denizli katma değerinin Türkiye payı 1980 yılında 0.61 iken, bu değer 1997 yılında % 1.27’ye yükselmiştir (Tablo 2). Aynı şekilde, Gaziantep’in payı 1980 yılında 0.41’iken 1997’de 0.87 olmuştur. Çorum ilinin payında da az da olsa bir artış söz konusudur.

Tablo 2: Denizli, Gaziantep ve Çorum illerinin Türkiye katma değeri içindeki payı (% olarak)

Table 2: Percentages of Denizli, Gaziantep and Çorum province in Turkey’s valued added.

İLLER	1980	1997
DENİZLİ	0.61	1.27
GAZİANTEP	0.41	0.87
ÇORUM	0.13	0.15

İstihdam payı

Katma değer payında olduğu gibi, Denizli, Gaziantep ve Çorum’un Türkiye imalat sanayii istihdam payı içindeki yerlerinde de 1980 ile 1997 yılları arasında bir artış bulunmaktadır. Söz konusu iller arasında yine en önemli artış Denizli’de gerçekleşmiştir. Bu ilin 1980 yılında % 0.61 olan istihdam payı 1992’de %1.42, 1997’de de % 3.02 olmuştur (Tablo 3). Bu dönem içinde Gaziantep’in istihdam payı 1980 yılında % 0.41’den 1997 yılında % 2.01’e, Çorum’un payı ise 1980 yılında % 0.13’den 1997 yılında % 0.46’ya yükselmiştir.

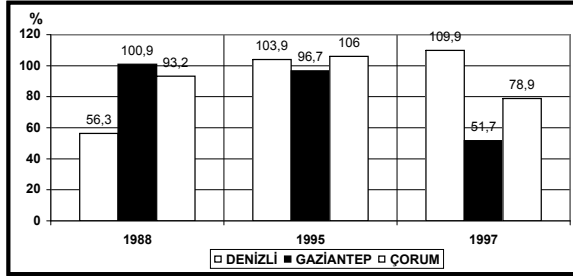
Tablo 3: Denizli, Gaziantep ve Çorum illerinin Türkiye istihdamı içindeki payı (% olarak)

Table 3: Percentages of Denizli, Gaziantep and Çorum provinces in Turkey’s total employment.

İLLER	1980	1988	1992	1997
DENİZLİ	0.61	1.25	1.42	3.02
GAZİANTEP	0.41	1.35	1.41	2.01
ÇORUM	0.13	0.30	0.45	0.46

İmalat sanayii artış hızı

Burada, Türkiye’de sanayi payları ve sanayi performanslarının değerlendirilmesi bağlamında son olarak illerin sanayi artış hızları ele alınacaktır. Bu bağlamda, yerel sanayi odağı olarak değerlendirdiğimiz illerden Denizli, artış hızı itibariyle önemli bir performans göstermiştir. Denizli’nin 1988 yılında 56.3 olan artış hızı, 1995 yılında 103.9’a 1997 yılında da 109.9’a yükselmiştir (Şekil 1). Gaziantep ve Çorum illerinin artış hızlarında ise belirgin bir gerileme göstermektedir. Gaziantep, 1988 yılında 100.9’luk artış hızına sahipken, bu değer 1997 yılında 51.7 olmuştur. Çorum’da ise söz konusu yılların değerleri 93.2 ve 78.9 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 1: Denizli, Gaziantep ve Çorum’un imalat sanayii artış hızı. Kaynak: DİE 1988,1995 ve 1997 yıllık imalat sanayii istatistikleri.

Figure 1: Rate of increase in Denizli, Gaziantep and Çorum manufacturing industries.

Denizli, Gaziantep ve Çorum’un bölge sanayisi içindeki yeri

Denizli, Gaziantep ve Çorum’un sanayi performanslarının belirlenmesinde, bazı farklı göstergeler ele alınabilir. Biz burada öncelikle sanayi kuruluşu sayısı itibariyle üç ilin bölge sanayii içindeki yerini ele alacağız.

1964, 1981, 1989 ve 1996 yıllarına ait DİE verilerine göre, Ege Bölgesi sanayii içinde Denizli’nin hızlı bir gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Türkiye’de ekonomik gelişmenin sağlanmaya başladığı ve aynı zamanda planlı dönemin de ilk yıllarını oluşturan 1964 yılında Ege Bölgesinde sanayi kuruluşlarının % 50’den fazlasının İzmir’de yer

aldığı, Aydın ve Manisa illerinin ise İzmir’i izlediği görülmektedir. Bu yıl itibariyle, Denizli bölge sanayii içinde önemli bir yer bile işgal etmemektedir.

Tablo 4: Ege Bölgesinde sanayi kuruluşlarının illere göre dağılımı (% olarak)
Kaynak : DİE, 1964,1981,1989 ve 1996 yıllık imalat sanayii istatistikleri.

Table 4: Distribution of manufacturing establishments in Aegean Region, according to provinces (%).

İLLER	1964	1981	1989	1996
İZMİR	52.0	60.3	61.0	52.3
MANİSA	10.4	11.4	14.0	10.5
DENİZLİ	5.2	8.8	7.6	19.9
AFYON	4.1	3.5	5.7	5.3
AYDIN	14.5	7.3	5.0	4.8
KÜTAHYA	4.8	2.6	3.0	2.2
UŞAK	6.6	4.1	2.6	4.0
MUĞLA	2.4	2.0	1.1	1.0
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0

1981 yılı verileri dikkate alındığında ise İzmir’in Ege Bölgesi içindeki ağırlıklı yerini koruduğu, Denizli’nin ise Manisa’dan sonra üçüncü sıraya yerleştiği gözlenmektedir. Burada Manisa’nın İzmir’e ekonomik açıdan bağımlı olduğu ya da İzmir sanayi alanının bu alana kaydığı dikkate alındığında, Denizli’nin bölgenin iç kesiminde adeta bir sanayi odağı olarak gelişmesi dikkat çekicidir. Aynı durum 1989 yılında da gözlenmektedir ve bu yılda İzmir bölge sanayi kuruluşlarının % 61’ini barındırırken, Manisa % 14 ile ikinci, Denizli ise % 7,6 ile üçüncü sırada bulunmaktadır. 1990’lı yıllar Denizli sanayii için atılım yılları olmuştur ve gösterdiği performans ile 1996 yılı verilerine göre bölge genelinde İzmir’den sonra % 19.9 ile ikinci sıraya yerleşmiştir (Tablo 4).

Denizli'deki sanayi gelişimine benzer bir özellik Çorum'da da gözlenmektedir. 1964 yılı verileri incelendiğinde Karadeniz Bölgesine yer alan sanayi kuruluşlarının başta Zonguldak olmak üzere, Samsun, Ordu ve Trabzon'da toplandıkları anlaşılmaktadır. 1981 yılındaki veriler Zonguldak sanayiinin gerileme içinde olduğunu buna karşılık Samsun ve özellikle Çorum'un belli bir performans içine girdiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yılda Zonguldak % 16.5 ile ikinci sıraya gerilemiş, Samsun % 18.5 ile ilk sıraya yükselmiştir. Çorumun 1981 yılındaki payı % 9.5'tir (Tablo 5).

Tablo 5: Karadeniz Bölgesinde sanayi kuruluşlarının illere göre dağılımı (% olarak)
Kaynak : DİE, 1964,1981,1989 ve 1996 yıllık imalat sanayii istatistikleri.

Table 5: Distribution of manufacturing establishments in Black Sea Region, according to provinces (%)

İLLER	1964	1981	1989	1996
KASTAMONU	3.2	2.5	4.6	4.0
ZONGULDAK	24.2	16.5	12.4	6.0
ÇORUM	5.3	9.5	13.6	13.2
SAMSUN	15.3	18.1	12.8	13.6
BOLU	6.5	9.6	12.4	14.8
TOKAT	7.7	5.3	6.4	7.1
AMASYA	6.1	3.0	3.2	3.5
TRABZON	9.3	8.6	8.0	8.1
GİRESUN	5.3	5.7	3.8	3.9
ORDU	12.6	9.1	5.8	6.1
RİZE	2.4	6.5	11.4	8.0
SİNOP	2.1	4.1	3.8	3.6
ARTVİN	0.0	1.2	1.8	1.3
GÜMÜŞHANE	0.0	0.3	0.6	0.4
BARTIN	0.0	0.0	0.0	1.5
BAYBURT	0.0	0.0	0.0	0.3
KARABÜK	0.0	0.0	0.0	4.8
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0

1989 yılı verileri Çorum sanayii için önemli sonuçlar içermektedir. Çünkü bu yılda Çorum, Karadeniz Bölgesinde sanayi kuruluşları payı itibariyle ilk sıraya yükselmiştir. Bu durum Çorumun yeni bir sanayi odağı olarak ortaya çıktığını kanıtlamaktadır (Tablo 5). Karadeniz Bölgesinde Çorumun anılan yıldaki payı % 13.6'dır. Diğer taraftan söz konusu yılda Karadeniz Bölgesinde Çorum'un yanı sıra Bolu ve Rize'nin de yeni birer sanayi odağı olma yolunda önemli ilerlemeler kaydettiği dikkati çekmektedir.

1996 yılı Karadeniz Bölgesi sanayii ilginç bir durum sergilemektedir. Bu yılın verilerine göre Bolu %14.8'lik bir pay ile ilk sıraya yükselmiştir. Ancak Çorum (% 13.2) ve Samsun'un (% 13.6) bölge sanayii içindeki ağırlığı devam etmektedir.

Tablo 6: Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sanayi kuruluşlarının illere göre dağılımı (% olarak)
Kaynak : DİE, 1964,1981,1989 ve 1996 yıllık imalat sanayii istatistikleri.

Table 6: Distribution of manufacturing establishments in Southeastern Anatolia, according to provinces (%)

İLLER	1964	1981	1989	1996
GAZİANTEP	67.7	59.0	65.3	85.0
DİYARBAKIR	21.7	12.5	14.1	4.7
ŞURFA	0.0	5.3	6.3	3.2
ADİYAMAN	0.0	5.9	8.9	3.2
SİİRT	16.6	21.1	4.9	0.3
MARDİN	0.0	0.2	0.5	1.8
BATMAN	0.0	0.0	0.0	1.3
KİLİS	0.0	0.0	0.0	0.5
ŞIRNAK	0.0	0.0	0.0	0.0
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0

Anadolu sanayiinde bir diğer dinamik merkez Gaziantep'tir. Bununla birlikte Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesi sanayii içindeki ağırlığını öteden beri taşımaktadır. Ele aldığımız

dönemler boyunca Gaziantep bölge sanayiinde ilk sıradaki yerini korumuştur. Gaziantep'in 1964 yılındaki payı % 67.7 iken bu değer, 1981'de %59'a gerilemiş, 1989'da % 65.3 olmuş, 1996 yılında da Gaziantep'in bölge sanayii içindeki payı daha da yükselerek % 85'e ulaşmıştır (Tablo 6).

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ilginç olan bir diğer nokta, Diyarbakır ve Siirt'in bölge sanayii içindeki payının giderek düşmesidir. Nitekim Diyarbakır'ın payı 1964 yılında % 21.7 iken, 1981'de % 12.5'e, 1996 yılında da % 4.7'ye gerilemiştir. Aynı şekilde, Siirt'in payı 1964 yılında % 16.6 iken, 1996 yılında % 0.3'e düşmüştür. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni Gaziantep sanayiindeki gelişme performansıdır.

Denizli, Gaziantep ve Çorum'un sanayileşme özellikleri

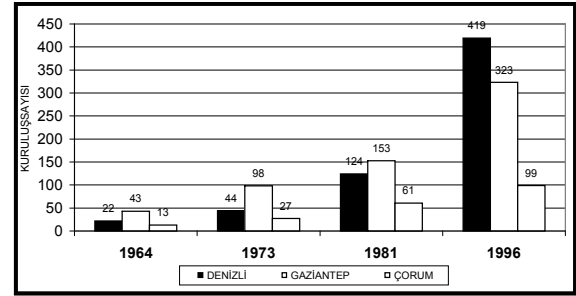
Denizli, Gaziantep ve Çorum sanayiinin gerek Türkiye, gerekse coğrafi bölgeler bazında yerini ve sanayi performansını ortaya koyduktan sonra, bu alt bölümde üç ilin farklı sanayileşme özellikleri ele alınacaktır. Bu bağlamda illerin sanayi gelişme dönemleri, sanayileşme nedenleri, sanayi kuruluşlarının sektörel yapıları ve diğer özellikleri incelenecektir.

Sanayi kuruluşlarının gelişimi

Denizli, Gaziantep ve Çorum'da sanayi kuruluşlarının tarihsel gelişimi DİE verileri dikkate alınarak ortaya konulmuştur. Buna göre 1964-1996 yılları arasında söz konusu illerin sanayi kuruluşlarının gelişiminde bazı ortak noktalar yakalamak mümkün olmaktadır. Her ne kadar, DİE farklı yıllarda sanayi kuruluşları çalışmalarında kapsam değişikliğine gitmiş olsa da, Denizli, Gaziantep ve Çorum illerinin sanayileşme hareketlerinde belli dönemlerde sıçrama meydana gelmektedir. Örneğin, bu illerin ilk sanayileşme hamlesini veya başka bir anlatımla sanayileşmedeki ilk sıçramalarını 1970'li yılların başında yapmışlardır. 1973 yılı verileri dikkate alındığında üç ilde bulunan sanayi kuruluşlarının 1964 yılına göre adeta ikiye katlandığı dikkati çekmektedir (Şekil 2). Sonraki yıllarda da üç ildeki sanayi kuruluşu

sayısı giderek artmıştır. Sanayi kuruluşlarının gelişiminde dikkatimizi çeken ikinci nokta, özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından sonra illerdeki sanayi kuruluşu sayısının tekrar artış sürecine girmesidir. Ancak burada, 1986 yılından 1996'ya kadar sanayi kuruluşları ile ilgili veriler, sanayi kuruluşu kapsamının değiştirilmesi ve 25'den fazla işçi çalıştıran kuruluşların sayım kapsamına alınmasıyla, karşılaştırma güçlüklerine girmemek için dikkate alınmamıştır. 1996 verilerini değerlendirdiğimizde ise üç ilin sanayi kuruluşu sayısının son yirmi yıl içinde iki katına çıktığı gözlenmektedir.

Özellikle Denizli'deki sanayi kuruluşu artışında dikkat çeken bir gelişme söz konusudur (Şekil 2).

Şekil 2: Denizli, Gaziantep ve Çorum'da sanayi kuruluşlarının gelişimi. Kaynak: DİE 1964,1973,1981 ve 1996 yılı verileri.

Figure 2: Development of industrial establishments in Denizli, Gaziantep and Çorum.

Sanayileşme nedenleri

Denizli, Gaziantep ve Çorum illerinin sanayileşme nedenleri bazı yönleri itibariyle benzerlikler taşımaktadır. 1990-1995 yılları arasında Denizli'de yaptığımız araştırmalarda, bu ilin sanayileşmesinde pek çok faktörün etkili olduğu ortaya konulmuştur (Mutluer, 1995). Tarihi çağlardan beri yörede yapıla gelen dokumacılık bilgi ve sermaye birikimini arttırmış ve bu birikimler bugünkü Denizli sanayiinin çekirdeğini oluşturmuştur. Yörenin coğrafi konumu, hammadde kaynaklarının varlığı, yetişmiş iş gücü, girişimcilerin tutum ve davranışları, Pazar potansiyeli, işçi şirketleri (Mutluer, 1997), yığılma avantajları ve devlet

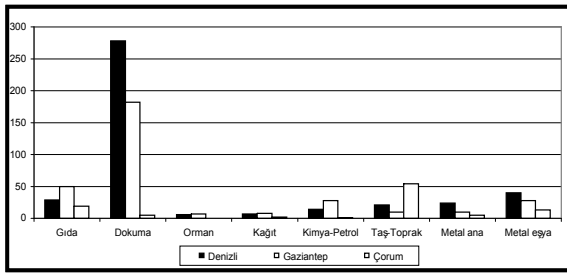
teşvikleri Denizli sanayiinin bu günkü durumuna gelmesinde etkili olan unsurlardır.

Gaziantep sanayiinin gelişiminde de benzer özellikler görülmektedir. Bu ilin sanayileşmesinde, coğrafi konumu nedeniyle tarihi çağlardan bu yana yörede ticari bir yapının varlığı ve bu nedenle sermaye birikiminin oluştuğu, tarımsal hammadde bolluğu, devlet teşvikleri, pazar alanlarının genişliği, iş gücü gibi unsurlar etkili olmuştur (Albayram, 1998).

Çorum'un bir yerel sanayi odağı olarak ortaya çıkışındaki nedenler diğerlerinden pek farklı değildir. Bu ilin gelişmesinde, coğrafi özelliği, 1980'li yıllarda verilen devlet teşvikleri ve diğer illerde de önemli bir faktör olarak üzerinde durduğumuz Organize Sanayi Bölgesi'nin kuruluşu çok etkili olmuştur (DPT ÖİK Raporu, 2000 ; Turan, 1998)

Sanayi kolları

DİE 1996 yılı verilerine göre, Denizli ve Gaziantep'te dokuma, giyim eşyası ve deri sektörünün sanayi kuruluşları içinde önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Bu yılda 419 sanayi kuruluşu bulunan Denizli'de dokuma sanayii kolunda 278 kuruluş bulunmaktadır (Şekil 3). Bu tüm kuruluşların % 66.3'ünü meydana getirmektedir.

Şekil 3: 1996 yılında Denizli, Gaziantep ve Çorum'da sanayi kuruluşlarının alt sanayi kolları itibariyle dağılımı (kuruluş sayısı olarak) Kaynak : DİE Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri-1996.

Figure 3: Distribution of industrial establishments in Denizli, Gaziantep and Çorum, according to sub-branches, in 1996. (As number of establishment)

Aynı şekilde Gaziantep'te bu yılda 323 kuruluş bulunmakta ve bunların 182'si (% 56.3) dokuma sanayii kolunda faaliyet göstermektedir. Denizli ve Gaziantep'te ikinci önemli sektör farklılık

taşıır. Denizli'de ikinci sektör metal eşya sanayii kolu iken, Gaziantep'te gıda sektörü ikinci durumdadır. Çorum ilinin durumu ise bu iki ilden de farklıdır. Bu ilde başat olan sektör taş-toprak sanayiidir. İkinci önemli sanayi kolunun ise gıda olduğu görülmektedir.

Sanayide mekan kullanımı

Türkiye'de kent içinde gelişigüzel kurulan sanayi kuruluşları 1960'lı yılların başında gündeme gelen ve ikinci yarısında da uygulamaya konulan organize sanayi bölgelerine doğru kayma eğilimi göstermektedirler. Organize sanayi bölgeleri, gerek ülke bütününde sanayiinin desantralizasyonu ve bu bağlamda yerel sanayi odaklarının oluşması, gerekse bölge ölçeğinde sanayiinin düzensiz gelişmesinin önlenmesi, planlanması ve mekan düzenlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bize göre, Denizli, Gaziantep ve Çorum'un birer sanayi odağı olarak ortaya çıkmasında bu illerde kurulan organize sanayi bölgelerinin büyük bir rolü bulunmaktadır. Bu illerde sanayiinin sıçrama dönemleri ile organize sanayi bölgelerinin kuruluş yılları arasında belli bir paralellik gözlenmektedir. Sözelimi, üç ilin sanayileşme açısından ikinci sıçrama dönemi olarak kabul ettiğimiz 1985-1990 döneminde üç ildi de organize sanayi bölgeleri hizmete girmiştir. Denizli organize sanayi bölgesinin hizmete giriş yılı 1988, Gaziantep'in ise 1983 tür. Denizli ve Gaziantep illerinde ilk kurulan organize sanayi bölgelerini yenileri takip etmiş, böylece yerel sanayi odakları olarak güçlenmeleri artmıştır. Diğer taraftan, organize sanayi bölgelerinde yer alan kuruluşların, illerin sanayi kuruluşları arasındaki paylarının da yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Denizli, Gaziantep ve Çorum Sanayi Odalarının verilerine göre, Denizli Organize Sanayi Bölgesindeki kuruluş sayısı 123'ü bulmuştur. Gaziantep'te ise organize sanayi bölgelerinde küçükü büyüklü 321 kuruluşun bulunduğu gözlenmektedir. Çorum Organize Sanayi Bölgesinde de üretime geçen kuruluş sayısı 33 olmuştur.

Diğer özellikler

Denizli, Gaziantep ve Çorum sanayiine ilişkin olarak diğer özellikler kapsamında illerdeki

sanayi kuruluşlarının hukuki yapıları, iş yeri büyüklükleri ve bazı teknolojik özellikleri ele alınacaktır.

Denizli, Gaziantep ve Çorum’da bulunan sanayi kuruluşlarının hukuki yapılarına ilişkin, bu çalışmada kullanabileceğimiz bir veri bulunmamıştır. Bununla birlikte, gerek illerin sanayi odaları ve gerekse yapılmış bazı araştırmalarda bu konudaki bilgiler yer almaktadır.

Denizli Sanayi Odası’ndan aldığımız verilere göre bu ildeki sanayi kuruluşlarının % 67’si anonim, % 29’u limitet, % 2’si kolektif ve % 22’si de diğer şirketlerden oluşmaktadır. Buna benzer bir durum tarafımızca gerçekleştirilen araştırma da ortaya konulmuştur (Mutluer, 1995). Gaziantep ve Çorum’daki sanayi kuruluşlarında durumun da pek farklı olmadığı belirtilmektedir (DPT ÖİK Raporu, 2000).

İllerin hukuki durumunda olduğu gibi, iş yeri büyüklükleri ile ilgili detaylı veri de elde edilememiştir. Denizli’deki durumu yansıtan veriler, yeni sanayi odaklarındaki iş yerlerinin daha çok küçük ve orta boy işyerlerinden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Denizli’de 1995 yılı itibariyle, sanayi kuruluşlarının % 30,1’i 26-50, % 28,9’u ise 25 kişiden daha az sayıda işçi çalıştırmaktadırlar (Mutluer, 1995). Gaziantep’te 10-49 işçi çalıştıran sanayi kuruluşlarının 1980-1997 döneminde arttığı kaydedilmektedir (DPT ÖİK Raporu, 2000). Aynı raporda Çorum’da küçük aile firmalarının çoğunlukta olduğu, fakat yeni girişimlerde ortaklıkların arttığı vurgulanmaktadır (DPT ÖİK Raporu, 2000).

Yerel sanayi odağı olarak önem kazanan bu illerimizdeki sanayi faaliyetlerine ilişkin bazı özellikler dikkati çekmektedir. Denizli yerel sanayi odağı olarak hızla gelişmesine karşın, bu ilde katma değeri yüksek kaliteli ürünler üretilmemektedir. Kullanılan teknolojiler geridir. Ürünlerin kalitesini artırma anlayışı bulunmamaktadır. Pazarlama gelişigüzel yapılmakta ve Dünya pazarlarına uyum yapılmamaktadır. Denizli’de pazarda tutunma, ucuz iş gücüne bağlı görünmektedir (DPT ÖİK Raporu, 2000).

Gaziantep sanayiinde de benzer bir durum söz konusudur. Bu ilde faaliyet gösteren sanayi kuruluşları daha çok emek yoğun sanayilerden oluşmaktadır. Teknolojileri eskidir (Albayram, 1998).

Çorum’da küçük aile firmaları egemendir. Firmalar arası ağ ilişkileri gelişmemiştir. Ulusal ve uluslar arası ilişkiler eş, dost, akraba ilişkileri gibi informel kanallardan sağlanmaktadır. Teknoloji ve iş gücünün niteliği düşüktür (DPT, ÖİK Raporu, 2000,s.201-202).

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında Denizli, Gaziantep ve Çorum sanayiine ilişkin değişik veriler ele alınarak bu illerin Türkiye ve bölge sanayii içindeki yeri, sanayileşme performansları, sanayileşme neden ve özellikleri sergilenmiştir. Aşağıda bu verilerden hareketle Denizli, Gaziantep ve Çorum’daki sanayi faaliyetlerinin küreselleşme süreci ile ilişkisi, yeni sanayi odağı olarak durumları ve Dünyada yeni gelişen ekonomik mekanlar içindeki yeri tartışılacaktır.

Tartışma

Küreselleşme, yeni ekonomik mekanlar ve Türkiye’deki yeni sanayi odakları ilişkisi

Küreselleşme ilişkisi

Dünya, 1980’li yıllardan bu yana yepyeni bir ekonomik düzenin arayışı içindedir. Küreselleşme kavramıyla belirginlik kazanan bu yeni ekonomik düzen, özellikle kitle iletişim araçlarında meydana gelen baş döndürücü gelişmeler “Dünya Ekonomik Coğrafyası”nı bütünüyle değiştirmektedir. Her ne kadar, küreselleşme kavramı altında yatan çok boyutluluk Dünyayı siyasal ve kültürel açıdan çepeçevre sarmasa da, özellikle ekonomik açıdan tek bir Dünya sisteminden kolaylıkla bahsedilebilmektedir. Artık, devletleri aşan örgüt ve kuruluşlar ortaya çıkmış, böylece ulus devlet kavramı tartışılmaya başlamıştır (Tümertekin; Özgüç, 1997).

Biz burada küreselleşme kavramı ile belirginlik kazanan yeni ekonomik yapılanmanın derinleşen tartışmasına girmeyeceğiz. Ancak, küreselleşmenin asıl bizi ilgilendiren yönünü, yani küreselleşme sonucunda ortaya çıkan yeni ekonomik mekanları ise konumuzu daha iyi ortaya koymamız bakımından ele alınmasını bir zorunluluk olarak değerlendiriyoruz.

Küreselleşme sonucunda Dünya sanayii yeni bir yapılanma içine girmiştir. Çok genel hatlarıyla, günümüz sanayiinin temel özellikleri, kullanılan enerjinin çeşitlendiği, pazarların genişlediği, işçiye olan bağımlılığın azaldığı, yeni teknolojilerin artan oranda sanayie aktarıldığı, bilgisayarlarla bütünleştirilen üretimin yapıldığı bir yapı sergilemektedir (Tümerekin; Özgüç 1997).

Hiç kuşkusuz, Dünya sanayiinde meydana gelen değişmelerin en önemlisi üretim sürecinde meydana gelen değişmelerdir. Yeni üretim süreci, kitlesel seri üretim yerine, daha çok çeşidin ve kalitenin önemsenir olduğu esnek üretim modelinin devreye girmesiyle biçimlenmiştir (Hacısalıhoğlu, 2000). Post-Fordizm olarak nitelenen yeni sanayi üretim biçiminde yepyeni üretim sektörleri, sanayii destekleyici finans hizmetlerinde yeni yöntemler, yeni pazarlar, ticari teknoloji ve örgütsel yeniliklerin temposunun büyük ölçüde hızlanması söz konusudur (Hacısalıhoğlu, 2000).

Yeni sanayi biçiminde özellikle teknolojik açıdan üç ana eğilim belirleyici bir rol oynamaktadır. Bunlar, çok sayıda verinin kalite kaybına uğramaksızın büyük bir hızla aktarılmasına olanak sağlayan **dijitalleşme**, daha küçük alan üzerinde daha verimli olabilmeyi sağlayan **minyatürleşme** ve tüm uygulamaların tek bir sistem içinde bütünleştirildiği **entegrasyondur** (Hacısalıhoğlu, 2000).

Bu noktada, tartışmamızın birinci kısmını açabiliriz. Çalışmamızın giriş kısmında da değindiğimiz gibi acaba, Türkiye’de ortaya çıkan yeni yerel sanayi odaklarının Dünyayı etki altına alan küreselleşme olgusuyla ilişkisi var mıdır?

Yukarıdaki yaklaşımlardan da anlaşıldığı gibi, günümüz sanayiinin en belirgin olan özelliği üretimdeki esneklik ve kullanılan yüksek

teknolojidir. Bu bağlamda Denizli, Gaziantep ve Çorum sanayiinin durumu değerlendirildiğinde, buralardaki sanayi faaliyetlerinin daha çok tekstil ağırlıklı olduğu (Çorum’da taş ve toprağa dayalı), aile işletmelerinin yaygınlığı, ürünlerin Dünya ölçeğinde rekabet edebilecek kalitede olmadığı, üretim teknolojilerinin geri olduğu, kuruluşların büyük bir bölümünde Ar-Ge (Araştırma Geliştirme) ünitelerinin bulunmadığı, Dünya pazarlarına entegrasyonun sağlanmadığı görülmektedir. Bu durum karşısında Denizli, Gaziantep ve Çorum’daki sanayi faaliyetlerinin küreselleşme ile doğrudan bir ilişkisinin bulunduğunu ve küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıktıklarını ileri sürmek oldukça güçtür.

Yeni sanayi odakları (Kavram ve ilişkiler)

Kuşkusuz küreselleşmenin tek boyutu üretim sürecindeki değişmeler değildir. Bu nedenle, Denizli, Gaziantep ve Çorum’u mekan kullanımı açısından da değerlendirmek gerekmektedir. İşte burada tartışmamızın ikinci noktası önem kazanmaktadır. Bu nokta, söz konusu üç ilin birer yeni sanayi odağı olup olmadıkları konusunda yoğunlaşmaktadır.

Türkiye’de 1970’li yıllardan itibaren geleneksel sanayi alanlarının dışında yeni yeni sanayi merkezleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yeni gelişen sanayi merkezleri başta Denizli, Gaziantep ve Çorum olmak üzere Eskişehir, Kahramanmaraş, Afyon, Konya ve Kayseri gibi illerimizdir. Denizli, Gaziantep ve Çorum Türkiye imalat sanayii içindeki payı, katma değer payı ve istihdam payı açısından yeni sanayi odakları olduklarını kanıtlamışlardır. Aynı şekilde bu illerde imalat sanayii artış hızı da yüksektir. Başka bir anlatımla bu illerin sanayi performansları da Türkiye’deki diğer illere göre yüksek gözükmektedir. Coğrafi bölgeler bazında Ege Bölgesinde Denizli, İzmir’den sonra ikinci, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Gaziantep birinci, Karadeniz Bölgesinde de Çorum yıllara göre değişmekle beraber 1996 yılı itibarıyla az farkla üçüncü durumdadır. Böylece bu illerin kendi bölgelerinde adeta birer yerel sanayi odağı olarak geliştikleri açık ortadadır. O halde burada tartışılması gereken asıl husus, Dünyanın

diğer bölgelerinde meydana gelen yeni ekonomik mekanlar ile Türkiye’deki yeni sanayi odakları arasındaki benzer ve farklı yönleri ortaya koyarak bunların yerini belirlemek olmalıdır.

Ancak bu tartışmaya girmeden önce özellikle bir konunun aydınlatılmasında yarar bulunmaktadır. Bu, yeni sanayi odağı kavramından ne anlaşıldığıdır. Yeni sanayi odakları kavramı, genellikle herhangi bir sanayi bölgesinin ard ülkesi olmayan, sanayileşme açısından performans gösteren, daha çok küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yoğunlaştığı, işletmeler veya yerel kurumlar arasında yoğun ilişkilerin yaşandığı, yerel girişimcilik özelliklerinin bulunduğu alanlar için kullanılmaktadır (DPT ÖİK Raporu 2000). Görüldüğü gibi, bu kavram çok boyutludur ve Türkiye’deki yerel sanayi bu bağlamda değerlendirildiğinde pek çok tartışılacak nokta bulunmaktadır. Acaba, Türkiye’de Denizli, Gaziantep ve Çorum yeni sanayi odağı kavramı içinde belirginleşen özelliklerin hangisini taşımaktadır?

Denizli, Gaziantep ve Çorum’u başlı başına yeni gelişmiş bir sanayi kenti olarak görmek pek mümkün değildir. Özellikle Denizli ve Gaziantep tarihi çağlardan bu yana, yörelerinin ticari bir odak noktası olarak gelişmişlerdir. Bu ticari gelişmişlik, belli bir kapital ve bilgi birikimi sağlamış, bunlar bu günkü sanayileşmenin çekirdeğini oluşturmuştur. Yani bu illerdeki sanayileşme birdenbire ortaya çıkan spontan bir sanayileşme değildir. Diğer taraftan, Denizli, Gaziantep ve Çorum’un gelişmesinde yerel dinamiklerin yanı sıra, devlet politikalarının da etkisi bulunmaktadır. Bu iller kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınarak önemli ölçüde sanayi teşvikleri almışlardır (Işık, 2000). Bu illerde organize sanayi bölgelerinin kurulması ucuz ve altyapısı bulunan arazi temini açısından sanayiinin gelişimini büyük ölçüde teşvik etmiştir (De Tapia, 1997). Yine Denizli örneğinde olduğu gibi, yurtdışındaki işçilerin girişimleriyle oluşturulan işçi şirketleri de sanayileşmede etkili olmuş unsurlardır (Mutluer, 1997).

Yeni ekonomik mekanlar

Küreselleşme sonucunda Dünyanın değişik yerlerinde ortaya çıkan yeni ekonomik mekanlar bazı farklı özellikleriyle tanınmaktadırlar. Özellikle mekan kullanımlarındaki farklılık onları bazı alt kategorilere ayırma gereksinimini de beraberinde gündeme getirmektedir. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlangıcında ortaya çıkan ve genellikle demir-çelik, kimya, mekanik sanayii gibi belli bir üstünlüğü olan, güçlü bir alansal yoğunlaşma gösteren, gelişmiş ulaşım ağları, ticari servisler ve bankalar ile sıkı sıkıya ilişkili olan eski sanayi bölgeleri, 1970’li yılların sonuna doğru çöküntü içine girmişlerdir. Bu çöküntüde özellikle kömüre dayalı enerji kullanan sanayilerin başka enerji kaynaklarına yönelişi ve eski sanayi bölgelerinin gerek birbirleriyle, gerekse yeni sanayi alanlarıyla rekabeti önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca teknolojik ve finansman ile ilgili sorunlar da bu alanların çöküşünde etkili olmuşlardır.

Eski sanayi bölgelerindeki çöküşün ardından son 30 yıldır bazı yeni ekonomik mekanların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu mekanlar bazı özellikleri nedeniyle farklı şekillerde kategorize edilmektedir. Bunlar **büyüme kutupları, gelişme aksları ve farklı sanayi dağılım alanlarıdır. Büyüme kutupları**, özellikle eski sanayi alanlarının çöküşünü izleyen dönemde ya yeni mekanlarda, ya da eski sanayi bölgelerinin yeniden organize edilmesi şeklinde ortaya çıkmışlardır. Büyüme kutuplarından bazıları deniz kıyılarında kurulmuşlardır. Hızla gelişen sanayi ilişkilerindeki transfer hareketliliğine bağlı olarak büyüyen bu alanlar deniz ulaşımının gelişmesi, pazarların küreselleşmesi ve enerji kaynaklarının çeşitlenmesinden yararlanarak gelişmişlerdir. Batı Avrupa’da Anvers, Rotterdam, Marsilya, Le Havre, Dunkerque gibi kıyısız sanayi kentleri buna örnek olarak gösterilebilir (Schoumaker, 1991). Japonya’da da bu tip kıyısız büyüme kutupları gelişmiştir.

Büyüme kutuplarının bazıları ise, kıyılarda değil ülkelerin iç kısımlarında da oluşturulmuşlardır. Bunlar da tümüyle yeni alanlar olabildiği gibi, eski sanayi bölgelerinin re organize edilmesi sonucunda güncel gelişmeleri yakalayabilmiş sanayi kutuplarıdır. İngiltere’de Londra,

Fransa'da Paris ve Lyon gibi kentler bu tür yeni ekonomik mekanları oluşturmaktadır. Buralarda, en son teknolojiler kullanılmakta ve üçüncü sektör olarak da tanımladığımız hizmetler sektörü baskın durumdadır.

Yeni ekonomik mekanlardan ikincisini **gelişme aksları** meydana getirmektedir. Bu akslar, gelişmeyi sürükleyici bir veya birkaç büyüme kutbunun çizgisel bir şekilde gelişmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Özellikle taşımacılığa uygun bir ırmak, hızlı demiryolu ve otoyol ağları sanayi alanlarının çizgisel gelişmesine olanak sağlamaktadır. Büyüme kutuplarında olduğu gibi, sanayi aksları da eski geleneksel sanayi akslarının yenilenmesi (Seine ırmağı aksı, Belçika'nı kuzeydoğusundaki Roi Baudwin otoyolu aksı gibi) şeklinde olabildiği gibi, çok yakın bir zamanda oluşturulmuş da olabilir. Yeni oluşturulmuş sanayi aksları aynı zamanda yüksek teknolojiyle yoğunlaşmış teknopol durumundadırlar. Amerika'da silikon vadisi (Kaliforniya), Boston'da 128 nolu yol, Londra'nın batısında gelişen M4 koridoru ve Fransa'da Ile-de-France'nın güneyindeki yeni sanayi parkı tipik sanayi akslarıdır (Schoumaker, 1991).

Nihayet, farklı sanayi dağılım alanları olarak tanımlayabileceğimiz ve yukarıdaki kategorilere girmeyen yeni sanayi alanları da farklı bir mekan kullanımı olarak dikkat çekmektedir. Bunlar yerel veya içsel dinamikler sonucunda oluşmuş mekanlardır. 1973 yılında yaşanan petrol krizinden sonra, özellikle yerel arazi fiyatlarının düşüklüğü ile ucuz ve bol işgücünden yararlanılmak üzere oluşturulmuşlardır. Otomobil, elektronik, elektrikli ve mekanik aletler yan sanayileri ile giyim sanayii bu mekanlardaki tipik sanayi kollarıdır. Daha çok tarımsal etkinliklerin yoğunlaştığı alanlarda bulunmakta ve özellikle taşeron ya da fason üretim ilişkileriyle güçlenmişlerdir. İşletmeler küçük ve ya orta büyüklüktedir. İtalya örneğinde olduğu gibi, ucuz ve kaçak işgücünden, yer altı ekonomisinden, yerel ve ailesel dayanışmalardan yararlanılması üretime büyük bir esneklik sağlamaktadır (Schoumaker, 1991). Batı Avrupa'da Merkezi İtalya, İspanya'da Valencia bölgesi, Fransa'da Choletais bu tür mekanların

görüldüğü alanlardır. Fakat bu tür sanayi alanlarının asıl görüldüğü yerler, Doğu Avrupa, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'dir (Schoumaker, 1991).

Burada tartışmamızın üçüncü odak noktasına geçebiliriz. Coğrafi açıdan çok daha önemli olan ve Türkiye'de yeni sanayi odakları olarak nitelenen bu kentleri acaba yukarıda belirttiğimiz yeni ekonomik mekanların hangisi içinde değerlendirebiliriz ?

Yeni ekonomik mekanlar bağlamında, Denizli, Gaziantep ve Çorum'u yukarıda değindiğimiz ne sanayi kutupları, ne de gelişmiş sanayi aksları kategorisinde değerlendirmek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü, Türkiye'deki bu yeni sanayi odakları ne ekonomik büyüklük ve devingenlik, ne dünya pazarlarına entegrasyon, ne de teknolojik açıdan bu kapsamda değerlendirilebilecek özellikler taşımaktadır. Ancak bu iller, Schoumaker'in dikkat çektiği Batı Avrupa'nın bazı bölgelerinde gelişen ve daha çok Doğu Avrupa'da Yugoslavya'da ve Yunanistan'da oluşmuş yeni sanayi odaklarına büyük bir benzerlik göstermektedir. Gerçekten bu alanlar, ucuz iş gücü ve ucuz arazilerden yararlanan, fason ve taşeron üretim ilişkilerinin yaygın olduğu, yan sanayi kollarının ve giyim sanayiinin yoğunlaştığı alanlar olarak, söz konusu mekanlara büyük benzerlik göstermektedir. Bunlar Doğu Avrupa ve Üçüncü Dünyadaki ekonomik gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan yeni sanayi merkezleri modelidirler. Bununla birlikte, bu tip sanayi mekanlarının global gelişmenin bir hareket noktası olarak değerlendirilmesi ve bu tip yeni mekanların yaratılmasına özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamak istiyoruz. Özellikle Türkiye'de teknoloji parklarıyla bütünleşmiş Organize Sanayi Bölgeleri uygulamasının yaygınlaştırılmasını yeni sanayi odakları yaratılmasında önemli bir unsur olarak görüyoruz.

Sonuç

Dünya ekonomisinde son 20-30 yıldır baş döndürücü gelişmeler yaşanmaktadır. Küreselleşme olarak da değerlendirilen ekonomik gelişmenin coğrafi açıdan önemi, Dünya ekonomik coğrafyasının değişmesidir.

Dünya ekonomik coğrafyasındaki başlıca mekansal değişim ise, yeryüzündeki eski sanayi bölgelerinin çöküşüyle birlikte, yeni sanayi alanlarının ortaya çıkmasıdır. Dünyada özellikle, Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Doğu Asya’da ortaya çıkan bu tip yeni alanlar, üretimdeki yapısal değişimle birlikte farklı bir mekan kullanımı sergilemektedirler. Bununla ilgili Türkiye’de de ilginç gelişmeler yaşanmaktadır. Türkiye’deki yeni sanayi odakları bağlamında yaptığımız araştırmalardan aşağıdaki sonuçları çıkarmak mümkündür:

- Türkiye’de de eskiden gelişmiş sanayi alanları önemini korurlarken özellikle 1980’li yılların ikinci yarısında ülkenin iç kısımlarında yeni sanayi yoğunlaşma alanları ortaya çıkmıştır. Yeni sanayi odakları olarak da nitelenen sanayiinin yoğunlaştığı bu illerin başlıcaları, Denizli, Gaziantep, Çorum, Eskişehir, Konya, Kayseri, Afyon ve Kahramanmaraş’tır. Özellikle Denizli, Gaziantep ve Çorum bu iller arasında en çok dikkati çekenlerdir.
- Denizli, Gaziantep ve Çorum farklı sanayi göstergeleri ile gerek Türkiye’de ve gerekse coğrafi bölgeler bağlamında adeta birer yerel sanayi odağı olduklarını kanıtlamışlardır. Ancak bu illerin durumu, Dünyanın diğer bölgelerinde ortaya çıkan yeni sanayi alanlarından farklılık göstermektedir.
- Bu illerdeki sanayileşmenin küreselleşme kavramı ile bütünleşen ve esnek üretim adı verilen Post-Fordist üretim biçimiyle ilişkisini kurmak mümkün değildir. Öte yandan, Dünyada gelişen yeni sanayi odaklarında gözlenen spontanlık, yani kendiliğinden oluşum, Türkiye’deki yeni sanayi odaklarında görülmemektedir. Bu niteliği ile diğerlerinden farklıdır.
- Denizli, Gaziantep ve Çorum, Dünyadaki yeni oluşan ekonomik mekanlardan da çok farklı özellikler taşımakta, bunlar ne büyüme kutupları ne de gelişme akslarına benzememektedirler. Bunlar büyük ölçüde Türkiye’ye özgü birer modeldir. Ancak, Batı Avrupa’nın bazı bölgelerinde ve özellikle

Doğu Avrupa’da, Yugoslavya ve Yunanistan’da ortaya çıkan yeni sanayi alanlarına ise büyük bir benzerlik söz konusudur.

- Tüm illeri sürülenlerle birlikte, Türkiye’de yeni sanayi alanlarının ortaya çıkmış olması sanayileşmenin desantralizasyonu ve ekonomik gelişme açısından yararlı olmuştur. Bu iller Türkiye’nin küreselleşmeye katılımında birer sıçrama noktası olabilirler. Bundan böyle de her ne şekilde gelişirse gelişsin, yeni sanayi odağı oluşumu desteklenmelidir. Bu çerçevede organize sanayi bölgelerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ancak, organize sanayi bölgeleri yalnızca ucuz arazi ve altyapı sunan birer yapı olmanın yanı sıra, teknoloji üretim merkezleri ile de donatılmalıdır. Organize sanayi bölgelerinde Dünya pazarlarının taleplerine uygun üretim yapacak yüksek teknoloji üretecek kuruluşlara öncelik verilmeli ve teşvik edilmelidir.

REFERANSLAR

- Albayram, H., 1998. 'Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Gaziantep Sanayii', Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü *Lisans Tezi*, İzmir.
- Ayda, E., 1992. *Post Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler*, ODTÜ Yay., Ankara.
- Bazin, M., Tapia, S., 1997. "L'industrialisation de la Turquie: processus de développement et dynamiques spatiales", *Mediterranee*, No: 3.4, France.
- Benko, G.B., 1991. *Géographie des Technopôles*, Masson, Paris.
- Benko, G., Dunford, M., 1991. *Industrial Change and Regional Development, The Transformation of Industrial Spaces*, Belhaven.
- Boratav, K., Türkcan, E., 1994. *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler* (3. Baskı). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İktisat Politikası Seçenekleri:1, İstanbul.
- DİE, 1997. "Yeni yerel sanayi odakları araştırma projesi", DİE Haber Bülteni, Ankara.
- DİE, Yıllık İmalat Sanayii İstatistikleri, 1964,1981,1988,1989,1992,1995,1996,1997.
- DPT, 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT: 2502, ÖİK: 523, Ankara.
- Fisher, J. S. (Ed.), 1995. *Geography and Development: A World Regional Approach*, New Jersey.
- Hacısalıhoğlu, Y., 2000. *Küreselleşme Mekansal Etkileri ve İstanbul*, Akademik Düzey Yayınları, İstanbul.
- Işık, Ş., 2000. "Türkiye'de sanayi faaliyetlerinin dağılışıında meydana gelen değişmeler", *Ege Coğrafya Dergisi* 11, 111-130, İzmir.
- Kazgan, G., 1997. *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Mutluer, M., 1995. *Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayii*, Denizli Sanayi Odası Yayınları, İzmir.
- Mutluer, M., 1997. "Investissement des émigrés turcs à Denizli", *Revue Européenne des Migrations Internationales* 13, 179-195, Poitiers (France).
- Mutluer, M., 1999. "Türkiye'de bölgesel dengesizlikler ve bölge planlama çalışmaları üzerine gözlemler", *Ege Coğrafya Dergisi* 10, 173-194. İzmir.
- Özdemir, M., 1990. *Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri*, TOBB Yayını, No: 155, Ankara.
- Özgüç, N., 1986-1987. "Türkiye'de sanayi faaliyetlerinin gelişmesi, yapısı ve dağılışı", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, *Coğrafya Dergisi* 2, 35-70. İstanbul.
- Prendergast, R., Steward, F., (Ed.) 1995. *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Sevgi, C., 1994. *Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Schoumaker, B. M., 1991. *La Localisation des Industries*, Nathan, Paris.
- Sönmez, S., 1998. *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İmge Kitapevi Yayınları.
- Tapia, S., 1996. *Impact Régional en Turquie des Investissement Industriels des Travailleurs Emigrés, L'Harmattan*, Paris-İstanbul.

Turan, İ., 1998. *Çorum'da Sanayi Faaliyetleri*, Çorum.

Tümertekin, E., Özgüç, N., 1997. *Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

